อนุสรณ์

ในงานฌาปนกิจศพ

นางทิพย์ ตราชู

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก

วัดโสมนัสวิหาร

อังคาร ที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๗

คุณแม่หนาหนักเพี้ยง พสุธา

อนุสรณ์
ในงานฌาปนกิจศพ
นางทิพย์ ตราชู

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก
วัดโสมนัสวิหาร
วันอังคาร ที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๗

ขอขอบพระคุณท่านที่ได้ให้เกียรติ

มาในงานฌาปนกิจ

คุณแม่ทิพย์ ตราชู

หากมีข้อบกพร่องด้วยประการใด ๆ ก็ดี

กราบขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

เจ้าภาพ

๑๖ เมษายน ๒๕๑๗

ไม่ใช่ญาติ ชาติเชื้อ เขาเกื้อหนุน
ต้องคิดคุณ ท่านจนกว่า ชีพอาสัญ
แม้นไม่มี สิ่งใด จะให้ปั่น
ก็ให้หมั่น สรรเสริญ จำเริญพร

นางทิพย์ ตราชู

ชาตะ ๒๔๔๒

มตะ ๒ เมษายน ๒๕๑๖

ธุรกิจ บัณฑิตยาม

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

“คุณแม่ของลูก ๆ”

คุณแม่ทิพย์ ตราชู เป็นบุตรีคนที่ ๕ ของคุณตาเซียะและคุณยายเปลี่ยน จันทร์ศรีสุริยวงศ์ มีพี่น้องร่วมบิดา – มารดา ๑๐ คน ด้วยกัน

๑. นางเมี่ยง จันทร์ศรีสุริยวงศ์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นางอิ่ม จันทร์ศรีสุริยวงศ์ ,,
๓. นายต่วน จันทร์ศรีสุริยวงศ์ ,,
๔. นายคง จันทร์ศรีสุริยวงศ์ ,,
๕. นางทิพย์ ตราชู
๖. นางเที่ยง ตนุนาถ
๗. นางตุ่น จันทร์ศรีสุริยวงศ์ (ถึงแก่กรรม)
๘. นายคำ จันทร์ศรีสุริยวงศ์ ,,
๙. นางทองพูน ศิริรัตน์
๑๐. นายบุญคุ้ม จันทร์ศรีสุริยวงศ์

คุณแม่ทิพย์ ตราชู เกิด พ.ศ. ๒๔๔๒ ที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ได้สมรสกับ ร.ต.อ. ขุนรักษ์นิกร (เกิด ตราชู) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ มีบุตร – ธิดา รวม ๙ คน ด้วยกันคือ

๑. นายสอน ตราชู (ถึงแก่กรรม)
๒. นายสินธุ์ ตราชู
๓. ด.ญ. ประเสริฐ ตราชู (ถึงแก่กรรม)
๔. นางรำไพ สลักคำ
๕. นางอำพรรณ กลิ่นพยอม

๖. ด.ญ. วัลภา ตราชู (ถึงแก่กรรม)

๗. นายสันต์ ตราชู

๘. นายประสิทธิ์ ตราชู

๙. นางเพลินพิศ เชยประทับ

เนื่องด้วยคุณพ่อเป็นข้าราชการตำรวจ ต้องโยกย้ายไปรับราชการตามจังหวัดต่าง ๆ เมื่อคุณแม่สมรสกับคุณพ่อใหม่ ๆ ได้เดินทางไปรับราชการที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นเวลาเกือบ ๒ ปี ต่อมาได้ย้ายไปรับราชการที่จังหวัดเชียงใหม่อีกประมาณ ๒ ปี แล้วได้ย้ายกลับมารับราชการที่มณฑลอุดร (จังหวัดอุดรธานี) อีกเป็นเวลานาน จนคุณพ่อลาออกจากราชการโดยขอรับบำเหน็จ และตั้งหลักฐานทำการค้าขายที่จังหวัดอุดรธานีตลอดมา ตลอดชีวิตคุณแม่เป็นผู้มีใจโอบอ้อมอารีแก่ญาติมิตรและลูกหลานเป็นอย่างมาก กับทั้งเป็นผู้มีจิตใจเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง คุณแม่ชอบทำบุญตักบาตร ไปวัดทุกวันพระ คุณแม่เป็นแม่บ้านที่ดี อบรมลูก ๆ ทุกคนให้เป็นคนดี โดยเฉพาะคุณแม่เป็นผู้รักษาวาจาสัตย์มาก ถือความยุติธรรมเป็นหลัก และมีความเสียสละให้แก่ครอบครัวตลอดมา

สุขภาพของคุณแม่เริ่มไม่ดีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้ให้แพทย์ทำการตรวจรักษาเรื่อย ๆ อาการก็ดีขึ้นบ้าง แต่สุขภาพก็ไม่แข็งแรงเท่าที่ควร ระหว่างนี้คุณแม่ก็ทำบุญ บำเพ็ญกุศลเป็นปกติวิสัย จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๑๖ คุณแม่เริ่มเจ็บป่วยอีกครั้งหนึ่ง แพทย์ได้พยายามรักษาจนสุดความสามารถ อาการคุณแม่ไม่ดีขึ้น จนกระทั่งเมื่อวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๑๖ เวลาประมาณ ๑๗.๐๐ น. คุณแม่ได้จากลูก ๆ ไปโดยสงบ ณ สถาบันโรคประสาท พญาไท รวมสิริอายุได้ ๗๔ ปี ซึ่งยังความอาลัยโศกเศร้าแก่ลูก ๆ เป็นอย่างมาก

ในการฌาปนกิจศพคุณแม่ คุณพ่อและลูก ๆ ได้จัดพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์ ซึ่งนับว่าเป็นการอุทิศส่วนกุศลด้านวิทยาทานส่วนหนึ่ง ขอกุศลผลบุญและกรรมดีทั้งสิ้นที่คุณแม่ได้เพียรบำเพ็ญปฏิบัติไว้ตลอดชีวิต รวมทั้งบรรดาลูกหลาน ญาติมิตร ได้ประกอบขึ้นแล้วเพื่ออุทิศแด่คุณแม่ และจะกระทำต่อไปในภายภาคหน้า พร้อมด้วยกุศลธรรมวิทยาทาน ซึ่งได้

จากหนังสืออนุสรณ์นี้ จงร่วมเป็นมหากุศล เป็นผลดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณแม่ อันเป็นสุดที่เคารพรักยิ่ง ได้สถิตอยู่ในสุคติ ประสบแต่สันติสุขสมบูรณ์ในสัมปรายภพตามควรแก่คติวิสัยชั่วนิรันดรเทอญ.

จากลูก ๆ

คืนวัน พลันดับ ลงลับล่วง
ท่านทั้งปวง อุตส่าห์สร้าง ทางกุศล
แก่ลงแล้ว รำพึง คิดถึงตน
อายุคน มันไม่ยืน ถึงหมื่นปี

พ่อตายดุจฉัตรกั้ง หายหัก
แม่ตับดุจรถจักร์ จากด้วย
ลูกตายบ่วายรัก แรงร่ำ
เมียมิ่งตายวายม้วย มืดคลุ้ม แดนไตร

คุณพ่อและคุณแม่ที่ชายทะเลบางแสน

ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ที่วัดโสมนัสวิหาร

คุณพ่อพร้อมลูก ๆ และญาติ เมื่อตั้งศพบำเพ็ญกุศล

อนุสรณ์ของลูก ๆ หลาน ๆ

ไว้อาลัย

แม่ทิพย์ตระชูวงศ์ยศ ชีวิตที่จบ ซึ่งมา
จากไป ไม่มีวันจะกลับคืนมาได้ ทิ
ในชีวิตพาเสร็จดีมาก โดยเคยอยู่รวมกับ
ทด กันมานาน รวมได้ ๖๐ ปี ไม่เสื่อม มี
บุตรชายหญิง รวม ๗ คน ได้จัดตั้งให้
มีครอบครัวไปแล้ว ๖ คน ได้เห็นหลาน
รวมได้ ๒๓ คนแล้ว อีก เคยชีวิตพบประ
สบการณ์ชีวิตไม่มีครอบครัว แม่ทิพย์
มาป่วยเจ็บเมื่ออายุได้ ๗๖ ปี เพิ่งหลง
ลูกหลานมาก ซึ่งได้เตรียมแบ่ง ทรัพย์สิน
บรรดาที่มี ให้แก่ลูกทั้ง ๗ คน เป็นที่เรียบร้อย
หมดแล้ว ที่ได้พยายามรักษาตัวป่วย ก็
มีแต่ทรงและทรุด อยู่ที่โรงพยาบาล กรุง
เทพฯ หลายแห่ง นอกจากนี้ไปหาหมอ
รักษาตาม จังหวัดต่างๆ ก็มาก และเข้า
รักษาอยู่ที่วัดพระธาตุนครพนม และพระ
ธาตุเชิงชุมอีกด้วย ในที่สุดอาการต่างๆ
ที่ว่าศักดิ์สิทธิ์ ไปหมดความสงสัยในการ
รักษาทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว ผลที่สุดได้มาสิ้น
แก่กรรม ที่โรงพยาบาลประสาท พญาไท กรุง
เทพ-มหานคร เมื่อวันที่ ๒ เมษายน

พฤ. ๑๕.๖ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ

(๑) ความดีงามของแม่ทิพย์ตอน เมื่อ
มีชีวิตอยู่ ชอบทำบุญให้ทาน ตักบาตร
ไปวัดฟังเทศน์พระมิขาด อบรมจิตใจ
ชอบทำทางกุศล ศีลธรรม เสมอมา
และทำบุญทอดกฐิน มาหลายครั้ง ไม่
เลือกว่าบุญน้อย บุญใหญ่ ทำเรื่อยมา,
ความศรัทธา อันเลื่อมใส และมีใจเผื่อ
แผ่ ความรักขวาง ในครอบครัวญาติ ทั้งสองฝ่าย
นับว่าเป็นความดีงาม อันสูงสุด ที่มีใจ
ซึ่งได้อบรมสมบท บวชลูกชาย ๓ คน หลาน
๑ คน เป็นพระภิกษุ รวม ๔ รูป ครบรอบ
พรรษา ทุกรูป คือ ๑) นายสอนทรัพย์ บุญนาค
สัมฤทธิ์ลาภ นายประสิทธิ์ศุภรัตน์ ชาวนา
วงศ์สถิตย์ หลาน ทั้งนี้ จึงขอให้ดวง
วิญญาณ ของแม่ทิพย์ ไปสู่ความสุข ประกอบ
กรรมอันดี สมประสงค์ นั้นเทอญ เกิดชาติใด
ภพใด ขอให้ได้พบกันทุกชาติ

จาก ไพบูลย์กิจนิการ (ต.ภ.ช.)
ผู้สามี

ไว้อาลัย

คุณพี่ได้จากน้องไปอย่างไม่มีวันกลับ น้องเสียใจมากที่วันนั้นน้องไม่ได้เห็นใจคุณพี่ เพราะน้องไม่ได้อยู่กรุงเทพ ฯ ความตายเป็นของธรรมดาไม่มีใครจะหลีกเลี่ยงได้แม้แต่พระพุทธ-องค์ นั้นเป็นแต่เพียงความคิด เมื่อมาประสบคุณพี่ต้องจากน้องไปอย่างไม่มีวันกลับ น้องจึงรู้สึกเศร้าโศกเสียใจและอาลัยมาก คุณพี่เสมือนแม่พระของน้อง เป็นคนใจเย็นที่สุด เป็นคนตั้งมั่นอยู่ในความเที่ยงธรรม ไม่เคยอิจฉาริษยาใคร พูดน้อย ใจบุญ มีแต่ความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในระหว่างพี่ ๆ น้อง ๆ และคนอื่น ชาติก่อนคุณพี่คงประกอบแต่กรรมดี จึงมีสามีที่ดีมีฐานะดีพอสมควร มีที่ดินมาก คุณพี่ได้แบ่งที่ดินกลางเมืองอุดรซึ่งคุณพี่มีอยู่มากให้น้องหนึ่งแปลง พระคุณอันนี้น้องไม่เคยลืม ถ้าชาติหน้ามีจริงน้องขอเกิดเป็นน้องของคุณพี่อีกทุกชาติไป ขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์จงดลบันดาลให้วิญญาณของคุณพี่ไปสู่สุคติในสัมปรายภพเทอญ.

จากน้องสุดท้อง
บุญคุ้ม จันทร์ศรีสุริยวงศ์

พี่เมตตา แก่ข้า เหลือขนาด
ถึงสิ้นภพ สิ้นชาติ ไม่ขาดสาย
แม้นชาติหน้า ถ้าเกิด กำเนิดกาย
ขอสืบสาย น้องพี่ ทุกที่ไป

พระปฐมเทศนา

หรือ

พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

เรื่องเบื้องต้นก่อนพระปฐมเทศนา

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว มีเรื่องกล่าวไว้ในวินัยปิฎก มหาวรรค ซึ่งเก็บความได้โดยสังเขปว่า ได้ประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ โคนต้นพระศรีมหาโพธิ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลา (คือที่ปัจจุบันเป็นพุทธคยา) ตลอดสัปดาห์แรก แล้วเสด็จย้ายไปประทับ ณ โคนต้นอชปาลนิโครธเสวยวิมุตติสุขอยู่ตลอดสัปดาห์ที่ ๒ ณ ที่นั้นมีพราหมณ์ผู้หนึ่งมีปรกติทำเสียงว่า หุ หุ เข้ามาทูลถามถึงธรรมะที่ทำให้คนเป็นพราหมณ์ แล้วเสด็จออกจากโคนไม้อชปาลนิโครธไปประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ โคนต้นมุจลินท์ (แปลกันว่าไม้จิก) ระยะนั้นมีฝนตกพรำ ๆ ตลอดสัปดาห์ที่ ๓ พระยานาคชื่อมุจลินท์ออกจากที่อยู่ของตนมาขดลำตัว ๗ รอบ ล้อมพระพุทธองค์ แล้วแผ่พังพานใหญ่บังไว้เหนือพระเศียร ป้องกันความหนาวความร้อนและสัตว์เลื้อยคลาน แล้วเสด็จย้ายไปประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ที่โคนต้นราชายตนะ (แปลกันว่าไม้เกต) ตลอดสัปดาห์ที่ ๔ นายพาณิช ๒ คน ชื่อ ตปุสสะกับภัลลิกมาจากแคว้นอุกกละ (ในโอริสสะปัจจุบัน) เข้ามาเฝ้าถวายพระกระยาหาร แล้วทรงรับ ๒ นายพาณิชเป็นอุบาสกชุดแรก รับ ๒ สรณะ (คือพระพุทธกับพระธรรม เพราะเวลานั้นยังไม่มีพระสงฆ์) แล้วเสด็จย้ายจากต้นราชายตนะ กลับไปประทับที่ต้นอชปาลนิโครธอีก ตลอดสัปดาห์ที่ ๕ ทรงมีปริวิตกถึงพระธรรมที่ได้ตรัสรู้ว่าประณีตสุขุมคัมภีรภาพ ยากที่ประชาชนจะตรัสรู้ตามได้ ก็น้อมพระทัยไปในทางที่จะไม่ทรงแสดงธรรม พรหมสหัมบดีจึงมาทูลอาราธนา ก็โปรดทรงรับอาราธนา ด้วยอาศัยพระกรุณาเป็นที่ตั้ง

ครั้นทรงรับอาราธนาจากพรหมสหัมบดีแล้วจึงทรงพระดำริว่า ควรจะทรงแสดงพระธรรมแก่ใครก่อน ใครจะรู้พระธรรมที่ทรงแสดงได้รวดเร็ว จึงทรงรำลึกถึงท่านอาฬาระกาลามะ ที่พระองค์เคยพำนักอยู่ด้วยในนครเวสาลี เมื่อแรกเสด็จออกทรงผนวช ก็ทรงทราบว่าท่านอาฬาระตายไปเสียเมื่อสัปดาห์มาแล้ว จึงทรงรำลึกถึงท่านอุทกะรามบุตร ผู้ซึ่งพระองค์เคยพำนักอยู่ด้วยในนครราชคฤห์ ก็ทรงทราบว่าท่านอุทกะได้ตายไปเสียเมื่อเช้านี้เอง จึงทรง

รำลึกถึงคณะพรรค ๕ รูป คือ พวกท่านปัญจวัคคีย์ ที่มีชื่อว่า โกณฑัญญะ ๑ วัปปะ ๑ ภัททิยะ ๑ มหานาม ๑ อัสสชิ ๑ ที่เคยมาอยู่อุปัฏฐากพระองค์เมื่อขณะบำเพ็ญทุกรกิริยา ก็ทรงทราบว่ากำลังพำนักกันอยู่ในอิสิปตนะมิคทายะวัน ใกล้นครพาราณสี จึงโปรดประทับสำราญพระทัยอยู่ในตำบลอุรุเวลาพอสมควรแล้วเสด็จดำเนินมุ่งไปยังนครพาราณสี เมื่อเสด็จมาตามทาง ได้ทรงพบกับอาชีวก ชื่ออุปกะ เมื่ออาชีวกอุปกะทักทายทูลถามและตรัสตอบให้ทราบแล้วอาชีวกอุปกะก็หลีกทางไป จึงเสด็จดำเนินต่อมายังอิสิปตนะมิคทายะวัน และพบกับพวกท่านปัญจวัคคีย์ ครั้งแรกท่านทั้งห้าได้จัดการต้อนรับ แต่พูดจาตีเสมอและไม่ยอมฟังธรรมพระพุทธเจ้าต้องตรัสเตือนถึง ๓ ครั้ง ท่านทั้งห้ารูปจึงได้สำนึกและเงี่ยโสตตั้งจิตสดับพระธรรม พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ณ อิสิปตนะมิคทายะวันใกล้นครพาราณสีในขณะที่ทรงบรรยายเรื่องพระธรรมจักรอยู่นั้น พระพุทธองค์คงจะทรงสังเกตเห็นว่าท่านโกณฑัญญะเข้าใจตามเรื่องที่ตรัสเทศนา ก็ทรงดีพระทัยคลายปริวิตกที่เคยทรงมีอยู่ตั้งแต่ก่อนพรหมสหัมบดีมาทูลอาราธนา จึงทรงเปล่งพระอุทานออกมา เช่น ข้อความในท้ายพระสูตร

นับเป็นการแสดงพระธรรมครั้งแรกตั้งแต่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้มา จึงเรียกพระสูตรนี้ว่าพระปฐมเทศนา เนื้อความของปฐมเทศนา หรือพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตรมีดังต่อไปนี้

พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

---

๑. ข้าพเจ้าได้ฟังมาอย่างนี้: ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อิสิปตนะ มิคทายะวันใกล้นครพาราณสี

๒. ณ ที่นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสกะพระภิกษุปัญจวัคคีย์ (คณะพรรค ๕ รูป) ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย มีทางที่สุดอยู่ ๒ สาย ที่บรรพชิตไม่ควรดำเนินคือ การคลุกคลีชุ่มโชกอยู่เป็นนิตย์ด้วยความสุขในกาม(๑) เป็นของต่ำช้า เป็นเรื่องของผู้ครองเรือน เป็นของปุถุชน มิใช่ทางของพระอริยะ ก่อให้เกิดสิ่งไม่เป็นประโยชน์ สาย ๑ การทำตนเองให้ทนทุกข์ทรมานอยู่เป็นนิตย์(๒) เป็นความทุกข์มิใช่ทางของพระอริยะ ก่อให้เกิดสิ่งไม่เป็นประโยชน์ สาย ๑

๓. ดูกรภิกษุทั้งหลาย มีทางปฏิบัติสายกลาง ที่ไม่วกเข้าไปหา ทางที่สุดทั้งสองสายนั้น ซึ่งตถาคตได้ค้นพบ ได้ทำให้เกิดจักษุ ได้ทำให้เกิดญาณ เป็นปฏิปทาที่ดำเนินไปเพื่อสงบ เพื่อรู้ยิ่งขึ้น เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

๔. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ทางปฏิบัติสายกลางที่ตถาคตได้ค้นพบ ได้ทำให้เกิดจักษุได้ทำให้เกิดญาณ เป็นปฏิปทาที่ดำเนินไป เพื่อสงบ เพื่อรู้ยิ่งขึ้น เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานนั้นเป็นไฉน ? ทางของพระอริยะมีองค์ ๘ นี้อย่างไรละ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ กล่าววาจาชอบ การกระทำชอบ ดำรงอาชีพโดยชอบ เพียรพยายามโดยชอบ มีสติโดยชอบ มีสมาธิโดยชอบ นี้คือทางปฏิบัติสายกลางที่ตถาคตได้ค้นพบ ได้ทำให้เกิดจักษุ ได้ทำให้เกิดญาณ เป็นปฏิปทาที่ดำเนินไป เพื่อสงบ เพื่อรู้ยิ่งขึ้น เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

๕. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความทุกข์ เป็นอริยสัจ มีดังนี้:– การเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความป่วยเจ็บก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ การอยู่ร่วมพบเห็นกับสิ่งที่ไม่ชอบไม่รักก็เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบก็เป็นทุกข์ อยากได้สิ่งใดแล้ว

---

(๑) เช่นที่พระพุทธองค์ได้เคยทรงคลุกคลีมาแล้ว เมื่อทรงครองฆราวาส ก่อนเสด็จบรรพชา

(๒) เช่นทุกรกิริยาที่พระพุทธองค์ได้เคยทรงทรมานมาแล้ว ๖ ปี ก่อนตรัสรู้

ไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ พูดย่อ ๆ ขันธ์ซึ่งยึดถือทั้ง ๕ (คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) เป็นทุกข์

๖. ดูกรภิกษุทั้งหลาย เหตุที่พร้อมจะให้เกิดทุกข์ เป็นอริยสัจ มีดังนี้:– ตัณหา กล่าวคือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นต้นเหตุให้เวียนเกิด คลุกเคล้าอยู่กับความกำหนัดยินดี เพลิดเพลินในสิ่งนั้นแล้ว (ก็ย้ายไป) สิ่งนั้นยิ่ง ๆ ขึ้น (ไม่สิ้นสุด)

๗. ดูกรภิกษุทั้งหลาย การดับทุกข์ เป็นอริยสัจ มีดังนี้:– การดับตัณหาได้จนปราศจากกำหนัดไม่มีเหลือ การละ การสละ การรอดพ้น ไม่มีห่วงใย

๘. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ทางปฏิบัติที่ดำเนินไปสู่การดับทุกข์ เป็นอริยสัจมีดังนี้:– ทางของพระอริยะมีองค์ ๘ นี้อย่างไรละ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ กล่าววาจาชอบ การกระทำชอบ ดำรงอาชีพโดยชอบ เพียรพยายามโดยชอบ มีสติโดยชอบ มีสมาธิโดยชอบ

๙. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ที่ว่า (๑) **ทุกข์นี้เป็นอริยสัจ** นั้น ได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยินมาแต่ก่อน ที่ว่า (๒) **ทุกข์นี้เป็นอริยสัจจำต้องรู้ไว้** นั้น ได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน ที่ว่า (๓) **ทุกข์นี้เป็นอริยสัจได้รู้แล้ว** นั้น ได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน

๑๐. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ที่ว่า (๑) **เหตุให้เกิดทุกข์นี้เป็นอริยสัจ** นั้น ได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน ที่ว่า (๒) เหตุให้เกิดทุกข์นี้เป็นอริยสัจจำต้องละ นั้นได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน ที่ว่า (๓) **เหตุให้เกิดทุกข์นี้เป็นอริยสัจละได้แล้ว** นั้น ได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน

๑๑. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ที่ว่า (๑) **การดับทุกข์นี้ เป็นอริยสัจ** นั้น เป็นธรรมที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน ได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เรา ที่ว่า (๒) **การดับทุกข์นี้เป็นอริยสัจ จำเป็นต้องทำให้รู้จริง** นั้น เป็นธรรมที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน ได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เรา ที่ว่า (๓) **การดับทุกข์นี้ เป็นอริยสัจ ทำให้รู้จริงได้แล้ว** นั้น เป็นธรรมที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน ได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เรา

๑๒. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ที่ว่า (๑) **ทางปฏิบัติดำเนินไปสู่การดับทุกข์ นี้เป็นอริยสัจ** นั้น เป็นธรรมที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อนได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เรา, ที่ว่า (๒) **ทางปฏิบัติดำเนินไปสู่การดับทุกข์นี้เป็นอริยสัจ จำต้องทำให้เกิดขึ้น** นั้น เป็นธรรมที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน ได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เรา, ที่ว่า (๓) **ทางปฏิบัติดำเนินไปสู่การดับทุกข์นี้เป็นอริยสัจ ได้ทำให้เกิดขึ้นแล้ว** นั้น เป็นธรรมที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน ได้เกิดเป็นจักษุ เป็นญาณ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นความสว่างแก่เรา

๑๓. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตราบใด ความรู้ ความเห็นตามความจริงในอริยสัจ ๓ หมุนไป ๓ รอบ มี ๑๒ อาการ ดัง (กล่าวข้างต้น) นี้ ยังไม่แจ่มแจ้งชัดเจนแก่เรา ตราบนั้น เรายังไม่ปฏิญญาต่อปวงประชา รวมทั้งสมณะและพราหมณ์ ตลอดทั้งเทวดาและมนุษย์ในโลกนี้ ตลอดไปทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก เลยว่า "เราได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิแล้ว"(๑)

๑๔. ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะความรู้ความเห็นของเราตามความเป็นจริงในอริยสัจ ๔ หมุนไป ๓ รอบ มี ๑๒ อาการ ดัง (กล่าวมา) นี้ เป็นความรู้ความเห็นที่ชัดเจนแจ่มแจ้งแก่เราแล้ว เหตุนั้น เราจึงปฏิญญาได้ต่อปวงประชา รวมทั้งสมณะและพราหมณ์

---

(๑) ในฉบับอักษรพม่าและโรมันว่า "อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ ปจฺจญฺญาสึ" เห็นว่าได้ความดีจึงแปลไว้ตามนั้น

ตลอดทั้งเทวดาและมนุษย์ในโลกนี้ ตลอดไปทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกว่า "เราได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิแล้ว"[๑] กับ อนึ่ง ความรู้ความเห็นได้เกิดขึ้นแก่เรา ว่า "ความหลุดพ้นทางใจ[๒] ของเราก็ไม่กำเริบ (มั่นคงไม่กลับกลาย) การเกิดครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย ทีนี้เราจะไม่เกิดอีก"

๑๕. (ครั้นพระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้แล้ว พระภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ดีใจชื่นชมพระดำรัสของพระผู้มีพระภาค[๓]) กับอนึ่ง ขณะที่พระผู้มีพระภาคกำลังตรัสบรรยายความอยู่นั้น ท่านโกณฑัญญะเกิดธรรมจักษุแจ่มใสไม่มีไฝฝ้า (เห็นความจริง) ขึ้นว่า "อันใดก็ตามที่มันมีเกิดขึ้นได้ตามธรรมดา อันนั้นทั้งหมด มันก็มีดับไปเป็นธรรมดา"

๑๖. และอนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงหมุนล้อแห่งธรรมนั้น บรรดาเทวดาภาคพื้นดินพากันส่งเสียงให้ได้ยินกันว่า "ล้อแห่งธรรม อันประเสริฐยิ่ง ที่สมณะ หรือพราหมณ์ หรือเทวดา หรือมาร หรือพรหม หรือใคร ๆ ในโลกหมุนกันไม่ได้นั้น พระผู้มีพระภาคทรงหมุนได้แล้ว ณ อิสิปตนะมิคทายะวัน ใกล้นครพาราณสี"

๑๗. ครั้นพวกเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชได้ยินเสียงของพวกเทวดาภาคพื้นดินก็ส่งเสียงให้ได้ยินกันต่อไปว่า "ล้อแห่งธรรม อันประเสริฐยิ่ง ที่สมณะ หรือพราหมณ์ หรือเทวดา หรือมาร หรือพรหม หรือใคร ๆ ในโลกหมุนกันไม่ได้นั้น พระผู้มีพระภาคทรงหมุนได้แล้ว ณ อิสิปตนะมิคทายะวัน ใกล้นครพาราณสี"

๑๘. เมื่อพวกเทวดาในสวรรค์ชั้นยามาได้ยินพวกเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชก็ส่งเสียงให้ได้ยินกันต่อไป ครั้นพวกเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตได้ยินเสียงพวกเทวดาในสวรรค์ชั้นยามาก็พากันส่งเสียงให้ได้ยินต่อกันไป ครั้นพวกเทวดาในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ได้ยินเสียงพวกเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตก็พากันส่งเสียงให้ได้ยินกันต่อไป ครั้นพวกเทวดาในสวรรค์ชั้น

---

(๑) ในฉบับอักษรพม่าและโรมันว่า "อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ ปจฺจญฺญาสึ" เห็นว่าได้ความดีจึงแปลไว้ตามนั้น

(๒) พระบาลีฉบับอักษรโรมันว่า "เจโตวิมุตฺติ" แต่ฉบับไทยเป็น "วิมุตฺติ"

(๓) ในวินัยปิฎก มหาวรรค ไม่มีพระบาลีที่แปลไว้ในวงเล็บ แต่ในสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค มีพระบาลีนี้ เห็นว่าไม่ควรมี จะเหมาะกว่า

ปรนิมมิตะวสวัตดี ได้ยินเสียงพวกเทวดาในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ก็พากันส่งเสียงให้ได้ยินกันต่อไป พวกเทวดาในสวรรค์ชั้นพรหมกายทั้งหลาย เมื่อได้ยินเสียงพวกเทวดาในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตะวสวัตดีก็พากันส่งเสียงต่อ ๆ กันขึ้นไปว่า "ล้อแห่งธรรมอันประเสริฐยิ่ง ที่สมณะหรือพราหมณ์ หรือเทวดา หรือมาร หรือพรหม หรือใคร ๆ ในโลกหมุนกันไม่ได้นั้น พระผู้มีพระภาคทรงหมุนได้แล้ว ณ อิสิปตนะมิคทายะวันใกล้นครพาราณสี"

๑๙. เพียงชั่วขณะนั้น บัดเดี๋ยวนั้น ครู่นั้น เสียงดังว่านี้ก็กึกก้องขึ้นไปจนถึงพรหมโลก และหมื่นโลกธาตุก็ไหวสะเทือนโยกไปมา กับทั้งมีแสงสว่างปรากฏขึ้นในโลกแผ่ไปกว้างขวางหาประมาณมิได้ ยิ่งกว่าแสงสว่างที่เกิดจากเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย

๒๐. พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งพระอุทานออกมาในขณะนั้นว่า "ท่านโกณฑัญญะรู้แล้วซินะ ท่านโกณฑัญญะรู้แล้วซินะ" ด้วยเหตุนี้ ท่านโกณฑัญญะจึงมีชื่อ (ต่อมา) ว่า "อัญญา" (ตา) โกณฑัญญะ[๑]

---

(๑) พระบาลีฉบับอักษรพม่าและโรมันว่า "อญฺญาตโกณฺฑญฺโญ" แปลว่า ท่านโกณฑัญญะ ผู้รู้แล้ว

สักรวา สองสมัย ใหม่และเก่า
เราต้องเล่า เรียนให้ถ่อง สองสมัย
ไม่มีเก่า เค้าเงื่อน เลอะเลือนไป
ไม่เรียนใหม่ ก็ไม่ชัด วิวัฒนา

เพราะมีเก่า เค้าคดี จึงมีใหม่
ใหม่อาศัย เก่าเจือ เป็นเนื้อหา
ไม่มีเก่า เอาใหม่ ที่ไหนมา
คนปัญญา ทรามจึง ไม่ซึ้งเอย

ดอกไม้แพร

หนังสือหลักราชการ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์

และพิมพ์พระราชทานแจกข้าราชการ

ในการพระราชพิธีตรุษสงกรานต์

พระพุทธศักราช ๒๔๕๗

ประโยชน์อันเกิดจากหนังสือนี้

ขอทูนเกล้าทูนกระหม่อมถวายเป็นพระราชกุศล

แด่

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือหลักราชการ

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยปัจจุบันนี้ ใคร ๆ ก็ย่อมทราบกันอยู่แล้วว่า การศึกษาจำเริญขึ้นมากกว่าในเวลาก่อน ๆ นี้เป็นอันมาก และมีตำรับตำราสำหรับสอนศิลปะและวิทยาแทบทุกอย่าง เหตุฉะนี้จึงทำให้คนบางจำพวกหลงไปว่า "รู้อะไรก็ไม่สู้ รู้วิชา" และด้วยความหลงอันนี้จึงเลยทำให้หลงเลยนึกต่อไปว่า ไม่ว่าจะทำการในหน้าที่ใด ๆ ข้อสำคัญมีอยู่อย่างเดียวแต่เพียงจะพยายามให้ได้คะแนนมาก ๆ ทุกคราวที่สอบไล่ในโรงเรียน และให้ได้ประกาศนียบัตรหลาย ๆ ใบ แล้วพอออกจากโรงเรียนก็เป็นอันจะไม่ต้องพยายามทำอะไรอีกต่อไป ทั้งลาภ ทั้งยศ ทั้งทรัพย์จำจะต้องหลั่งมาไหลมาทีเดียว

บุคคลจำพวกที่คิดเห็นว่าวิชาเป็นแก้วสารพัดนึกเช่นนี้ เมื่อเข้าทำการแล้วถ้าแม้นไม่ได้รับตำแหน่งอันสูงเพียงพอแก่ที่ตนตีราคาของตนไว้ และลาภยศทรัพย์หลั่งไหลมาไม่ทันใจ ก็บังเกิดความหลากใจแล้วก็บังเกิดความไม่พอใจ เมื่อไม่พอใจแล้วก็บังเกิดความริษยา เมื่อเกิดความริษยาขึ้นแล้ว ก็หมดความสุข

แท้จริงบุคคลจำพวกนี้ลืมนึก หรือไม่เคยนึกทีเดียวว่ามีสุภาษิตโบราณท่านได้กล่าวไว้แล้วว่า "วิชาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด" คำที่กล่าวไว้เช่นนี้ควรที่จะหวนคำนึงดูบ้างว่าท่านมุ่งหมายว่ากระไร ? ท่านย่อมมุ่งความว่า วิชานั้นเปรียบเหมือนเครื่องแต่งตัว ซึ่งใครมีทุนแล้วก็อาจจะหาแต่งได้เท่ากัน แต่ถึงแม้ว่าจะนุ่งหางหงส์ผัดหน้าใส่ชฎาทอง ถ้าแม้ว่ารำไม่งาม เขาก็ไม่เลือกเอาเป็นตัวอิเหนาเป็นแน่ละ ถ้าคนเราต้องการแต่วิชาอย่างเดียวเป็นเครื่องนำไปสู่ความเป็นใหญ่ ป่านนี้พวกครูบาอาจารย์ทุกคนคงต้องเป็นคนใหญ่คนโตไปด้วยกันหมดแล้ว แต่แท้จริงศิษย์ที่ดีกว่าครูมีถมไป ซึ่งถ้าจะว่าไปแล้วไม่ควรที่จะเป็นไปได้ เพราะครูเป็นผู้สอนวิชาให้แก่

ศิษย์ เหตุใดศิษย์จึงจะวิ่งไปดีกว่าครูเล่า ถ้าลองไตร่ตรองดูข้อนี้ให้ดีหน่อยจะเห็นได้ว่า ไม่ใช่เพราะวิชาอย่างเดียวเสียแล้ว ต้องมีคุณวิเศษอื่นประกอบด้วยอีก คุณวิเศษเหล่านี้จะขอพรรณนาแต่พอเป็นสังเขปดังต่อไปนี้

๑. ความสามารถ

คำว่าความสามารถนั้น มีบางคนก็เข้าใจกว้าง ๆ บางคนก็เข้าใจแต่แคบ ๆ อย่างที่แคบคือใครทำการได้ดีเต็มตามวิชาที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ก็เรียกว่าเป็นคนที่มีความสามารถเสียแล้ว แต่แท้จริงควรใช้คำว่าชำนาญจะเหมาะกว่า เปรียบเสมือนช่างไม้ ช่างเหล็ก หรือช่างอะไร ๆ ที่ทำงานดี ๆ ก็หากล่าวไม่ว่าเขาสามารถ มักกล่าวแต่ว่าฝีมือดี และผู้ที่ขี่ม้าขับรถเก่ง ๆ ก็หากล่าวไม่ว่าเขาสามารถ กล่าวแต่ว่าเขาชำนาญ แต่ผู้ที่ได้รอบรู้วิทยาการอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วและใช้ความรู้นั้นโดยอาการอันช่ำชอง มักกล่าวกันว่าเขาสามารถ ซึ่งเป็นการส่งเสริมเกินกว่าที่ควรไปโดยแท้ อันที่จริงผู้ที่ได้เรียนการช่างไม้จนทำการในหน้าที่ของเขาได้ดีทุกสถานแล้ว ไม่เลวไปกว่าผู้ที่ได้เรียนกฎหมายจนว่าความได้นั้นเลย เป็นแต่ชำนาญการคนละอย่างเท่านั้น แต่ถ้าจะแปลคำสามารถให้กว้างออกไป ต้องแปลว่า สิ่งซึ่งกระทำให้ความเป็นใหญ่มีมาแด่ผู้ที่มีอยู่ และจะแปลให้ดีกว่านี้ก็ยาก เพราะความสามารถเป็นสิ่งซึ่งมิได้อยู่ในตำรับตำราอันใด และจะสอนให้แก่กันก็หาได้ไม่ ย่อมเป็นสิ่งซึ่งบังเกิดขึ้นในตัวบุคคลเอง หาใช่เพราะขึ้นโดยคะแนนมาก ๆ ในเวลาสอบไล่ในโรงเรียน หรือโดยได้ประกาศนียบัตรหลาย ๆ ใบก็หามิได้ การแปลคำว่าสามารถแคบไปนั้นแหละ ทำให้เป็นเครื่อง บำรุง ความโทมนัส แห่งบุคคล บางจำพวก เป็น อันมาก คำว่าสามารถควรจะแปลเสียให้กว้างทีเดียวว่า "อาจจะทำการงานให้เป็นผลสำเร็จได้ยิ่งกว่าผู้ที่มีโอกาสเท่า ๆ กัน" เช่นต่างว่าคน ๒ คน ได้เรียนหนังสือโรงเรียนเดียวกัน สอบไล่ได้ป่าน ๆ กัน ได้ไปยุโรปด้วยกัน เรียนเท่า ๆ กันอีก และกลับพร้อมกัน เข้ารับราชการพร้อมกันในหน้าที่คล้าย ๆ กัน แต่ครั้นเมื่อทำงานแล้วคนหนึ่งรู้จักใช้วิชาของตนให้เหมาะแก่กาลเทศะและสมเหตุสมผล อีกคนหนึ่งต้องคอยให้นายชี้หนทางให้ทำก่อนจึงทำ เช่นนี้นับว่าคนที่ ๑ เป็นผู้มีความสามารถมากกว่าคนที่ ๒

ความสามารถนั้นแหละเป็นสิ่งซึ่งต้องการสำหรับคนที่จะใช้เป็นผู้บังคับบัญชาคน ไม่ว่าในหน้าที่ฝ่ายทหารหรือพลเรือน และเมื่อผู้ใหญ่เขาจะเลือกหาผู้บังคับบัญชาคน เขาย่อมจะเพ่งเล็งดูความสามารถมากกว่าดูภูมิวิชา (ถ้าเขาคิดถูก) แต่ผู้ใหญ่ที่หลงไปเพ่งเล็งแต่ภูมิวิชาเท่านั้นก็มี ซึ่งในไม่ช้าก็ต้องรู้สึกว่าคิดผิด เพราะผู้ที่มีวิชาแต่ไม่รู้จักใช้วิชานั้นให้ประโยชน์จริง ๆ ได้แล้ว ก็ไม่ผิดอะไรกับวานรซึ่งถือแก้วไว้ในมือ แต่จะรู้ราคาแห่งแก้วนั้นก็หามิได้

ดังนี้ก็เป็นอันสรุปความได้แล้วว่า ความสามารถเป็นลักษณะอันหนึ่งแห่งผู้บังคับบัญชาคน

๒. ความเพียร

ความเพียรเป็นคุณวิเศษ ซึ่งนักปราชญ์โบราณท่านสรรเสริญกันนัก จึงมีพุทธภาษิตปรากฏอยู่ว่า "ความเพียรเป็นเครื่องพาตนข้ามพ้นความทุกข์" แต่ผู้มีวิชาสมัยใหม่นี้ก็ไม่รู้สึกคุณวิเศษแห่งความเพียรอีกเหมือนกัน เพราะเหตุที่มีความเชื่อมั่นเสียแล้วว่าวิชาอาจพาตนไปถึงไหน ๆ ก็ได้ จึงไม่รู้สึกความจำเป็นที่จะต้องใช้ความเพียร โดยมากก็มักจะกล่าวว่า "ความเพียรเราได้ใช้แล้ว เราจึงได้มีวิชาความรู้ได้ถึงปานนี้ ถ้าเราไม่ได้มีความเพียรมาแล้วเรามิยังคงเป็นคนโง่อยู่อย่างเดิมหรือ ?" คำกล่าวเช่นนี้เมื่อฟังดูเผิน ๆ และไม่ไตร่ตรองดูให้ดีบางทีก็หลงเห็นตามไปด้วย แต่แท้จริงที่กล่าวเช่นนั้นหาถูกไม่ การที่เรียนรู้วิชานั้นเพราะอุตสาหะพยายามโดยเฉพาะชั่วแล่นหนึ่งต่างหาก คือสู้กัดฟันทนลำบากเอาพักหนึ่งพอให้สอบไล่ได้คะแนนสูง ๆ เพื่อหวังจะได้หาความสุขในทางเกียจคร้านเท่านั้น ซึ่งจะเรียกว่าเพียรจริงไม่ได้ การวิ่งทางใกล้เพียง ๑๐๐ เมตรกับการวิ่งทางไกลตั้งกิโลเมตรขึ้นไป นักเลงกีฬาเขาถือว่าผิดกันอย่างไร ความอุตสาหะเรียนจนเพียงพอได้สอบไล่ได้กับการเพียรต่อไป แม้เมื่อออกจากโรงเรียนแล้วก็ผิดกันฉันนั้น

คำว่าเพียรแปลว่า "กล้าหาญไม่ย่อท้อต่อความยากและบากบั่นเพื่อจะข้ามความขัดข้องให้จงได้ โดยใช้ความอุตสาหวิริยภาพมิได้ลดหย่อน"

เมื่อแปลคำว่าเพียรเช่นนี้แล้ว ก็จะแลเห็นได้เสียแล้วว่า การเพียรไม่ได้เกี่ยวแก่การมีวิชามากหรือน้อย และคนที่ไม่มีวิชาเลยก็อาจที่จะเป็นคนเพียรได้ และถ้าเป็นคนเพียรแล้วบางทีก็อาจที่จะได้เปรียบผู้ที่มีวิชาแต่ขาดความเพียรนั้นได้เป็นแน่แท้

ความจริงมีอยู่เช่นนี้ แต่ผู้ที่ตีราคาตนว่าเป็นคนมีวิชามักจะลืมคำนึงถึงข้อนี้ จึงไม่เข้าใจว่าเหตุใดผู้ที่มีวิชาน้อยกว่าตนจึงกลับได้ดีมากกว่า และลืมนึกไปว่าวิชานั้นจะเป็นสมบัติโดยจำเพาะบุคคลผู้หนึ่งผู้ใดหรือหมู่หนึ่งหมู่ใดเท่านั้นก็หามิได้ วิชาความรู้ย่อมเป็นของกลางสำหรับโลกเป็นทรัพย์อันไม่มีเวลาสิ้นสุด และไม่มีผู้ใดในโลกนี้จะกล่าวได้เลยว่าเรียนวิชาจบหมดแล้ว ผู้ที่เป็นนักปราชญ์แท้จริงไม่ว่าจะเป็นชนชาติใด ภาษาใด ย่อมจะรู้สึกอยู่ว่าคนเรายิ่งเรียนรู้มากขึ้นก็ยิ่งจะแลเห็นแจ่มแจ้งขึ้นทุกทีว่าความรู้ของตนเองนั้นมีน้อยปานใด แต่ตรงกันข้ามผู้ที่โฆษณาภูมิความรู้ของตนอยู่เสมอโดยเข้าใจว่าตนเป็นผู้มีความรู้สูงนั้นแหละ เป็นคนโง่โดยแท้จึงไม่เข้าใจความจริงอย่างเช่นที่นักปราชญ์เขาเข้าใจกัน และอาศัยความเข้าใจผิดอันนั้นเองจึงมิได้ขวนขวายสืบไป และด้วยเหตุนี้เองผู้ที่เขามิได้อวดรู้ เป็นแต่ตั้งความเพียรให้สม่ำเสมอไปจึงมักเดินทันและแข่งขึ้นหน้าผู้มีวิชาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

อนึ่ง ผู้ที่แสดงตนเป็นคนเพียรแล้วก็เหมือนแสดงให้ปรากฏว่า ถ้าแม้ได้รับมอบให้กระทำการในหน้าที่ใดก็คงจะใช้อุตสาหวิริยภาพโดยสม่ำเสมอเพื่อทำกิจการนั้น ๆ ให้บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จด้วยดีจงได้ ดังนี้เมื่อผู้ใหญ่จะเลือกหาคนใช้ในตำแหน่งผู้บังคับบัญชาคน จึงเพ่งเล็งหาคนเพียรมากกว่าคนที่มีแต่วิชาแต่เกียจคร้านหาความบากบั่นอดทนมิได้

๓. ความไหวพริบ

ความไหวพริบเป็นลักษณะ อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งต้องการ สำหรับ บุคคล ที่จะใช้ ในหน้าที่บังคับบัญชา

ความไหวพริบเป็นสิ่งซึ่งบังเกิดมีขึ้นในนิสัยแห่งบุคคลเอง จะหาตำรับตำราใดสำหรับเรียนรู้ก็หามิได้และยากที่จะสอนกันได้ จะได้ก็แต่เพียงแนะนำหนทางให้ฝึกฝนตนเองขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าไม่มีพื้นเดิมอยู่แล้ว ถึงจะแนะนำก็หาเป็นผลดีจริงไม่

ความไหวพริบแปลว่า "รู้จักสังเกตเห็นโดยไม่ต้องมีใครเตือน ว่าเมื่อมีเหตุเช่นนั้น ๆ จะต้องปฏิบัติการอย่างนั้น ๆ เพื่อให้บังเกิดผลดีที่สุดแก่กิจการทั่วไป และรีบทำการอันเห็นควรนั้นโดยฉับพลันทันท่วงที"

ความไหวพริบนั้น จะเป็นเพราะมีวิชามากน้อยก็หามิได้ เหตุฉะนี้ ผู้มีวิชามากแต่บกพร่องในความไหวพริบบางทีก็สู้คนที่มีวิชาน้อยกว่าแต่มีความไหวพริบมากกว่าหาได้ไม่ คือถ้ามีเหตุซึ่งจำเป็นจะต้องทำการโดยทันทีทันควัน จะมีเวลามัวค้นตำรับตำราอะไรที่ไหน ต้องรีบปฏิบัติการไปให้ทันท่วงทีจึงจะไม่เสียการ

ผู้ที่จะใช้เป็นผู้บังคับบัญชาคน เหมือนเป็นผู้ต้องคิดแทนคนมาก ๆ คือจะเอาตัวรอดแต่โดยลำพังหาได้ไม่ ต้องพาคนในบังคับบัญชาของตนรอดพ้นไปได้ด้วย และอาจจะต้องใช้ความคิดเช่นนี้โดยปัจจุบันทันด่วนด้วยบ่อย ๆ เหตุฉะนี้ ในการเลือกผู้บังคับบัญชาคน จึงต้องเพ่งเล็งดูความไหวพริบของบุคคลนั้นด้วย

๔. ความรู้เท่าถึงการ

คำว่า "รู้เท่าไม่ถึงการ" เขามักใช้เป็นคำติเตียนกันว่าเป็นความบกพร่อง เพราะฉะนั้น ควรจะพิจารณาดูว่าความรู้เท่าถึงการนั้นแปลว่ากระไร ?

แปลว่า "รู้จักปฏิบัติกิจการให้เหมาะด้วยประการทั้งปวง" ที่จะเป็นเช่นนี้ได้ก็ต้องเป็นผู้ที่รู้จักเลือกว่า จะปฏิบัติการอย่างไรจึงจะเหมาะแก่เวลาและที่ให้สมเหตุสมผลจึงจะเป็นประโยชน์ดีที่สุด อันความคิดในทางการใด ๆ ถึงแม้ว่าจะดีปานใดก็ตาม แต่ถ้าใช้ไม่เหมาะแก่เวลา คือทำก่อนที่ถึงเวลาอันควรหรือภายหลังเวลาอันควรก็อาจที่จะไม่ได้รับผลดีเท่าที่ควรได้รับหรือกลับกลายเป็นผลร้ายไปก็ได้ เช่นต่างว่าเราคิดจะนำพลเดินไปทางหาดทรายอันหนึ่งซึ่งเป็นทางลัดตัดไปถึงที่ซึ่งจะเอาชัยแก่ข้าศึกได้ ดังนี้นับว่าเป็นความคิดอันดีโดยแท้ แต่ถ้าต่างว่าทางหาดนั้นเผอิญมีเวลาที่เดินได้สะดวกแต่ในขณะที่น้ำลงแห้งทีเดียวเท่านั้นฉะนี้ แม้เราเดินไปในขณะเมื่อน้ำยังมิทันลงมากพอ หรือรั้งรอไปจนน้ำกลับขึ้นเสียใหม่อีกแล้ว ก็คงจะไปไม่ได้หรือได้ก็แต่โดยต้องเสียสัมภาระบ้างดังนี้ นับว่าเลือกเวลาไม่เหมาะเลยทำการซึ่งแท้จริงเป็นความคิดดีนั้นไม่ตลอดไปได้ ส่วนการเลือกที่ให้เหมาะก็คล้าย ๆ กัน เช่นจะคิดสร้างป้อมอย่างแน่นหนาและเต็มไปด้วยปืนหนัก ๆ ลงในที่ชายเลน ป้อมซึ่งแท้จริงเป็นของดีก็จะกลายเป็นของใช้ไม่ได้ไป ดังนี้เป็นต้น

ความรู้เท่าถึงการนี้ จะมีตำรับตำราหรือครูบาอาจารย์สั่งสอนได้ก็หาไม่ อย่างดีที่สุดที่พอจะศึกษา ได้ก็โดย อาศัยความ อุตสาหะพาก เพียรจดจำแบบ อย่างของ ผู้อื่นซึ่งเขา ได้ปฏิบัติมาแล้วในเวลาและที่คล้ายคลึงกันเท่านั้น แต่ที่จะวางใจยึดถืออยู่แต่แบบแผนเท่านั้นก็ไม่ได้ เพราะถ้าหากว่าไปประสบเหตุการณ์ซึ่งมิได้มีอยู่ในแบบแผนแล้ว ก็จะจนใจไม่รู้ที่จะทำอย่างไรเสียอีก จึงเป็นอันต้องอาศัยความไหวพริบในตัวเองประกอบด้วย จึงจะเป็นผู้รู้เท่าถึงการอย่างบริบูรณ์

๕. ความซื่อตรงต่อหน้าที่

ข้อนี้เป็นข้อสำคัญสำหรับคนทั่วไป ทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อยและจะเป็นผู้สั่งหรือผู้รับคำสั่งก็เหมือนกัน เมื่อเป็นสิ่งสำคัญเช่นนี้แล้ว ก็เป็นที่น่าประหลาดใจที่สุดที่ดูคนโดยมากเข้าใจข้อนี้น้อยเต็มที

ถ้าจะถามว่า ความซื่อตรงต่อหน้าที่แปลว่ากระไร บางทีจะได้รับคำตอบต่าง ๆ กันอย่างน่าอัศจรรย์ทีเดียว บางคนก็น่าจะตอบว่า "ไปออฟฟิซทุกวัน ตรงตามเวลาไม่ขาดและไม่ช้า" ซึ่งก็ต้องยอมว่าเป็นอันใช้ได้ส่วนหนึ่งแต่จะต้องขอถามต่อไปว่า เมื่อไปถึงออฟฟิซแล้วนั้นไปทำอะไร ? ถ้าเพียงแต่ไปนั่งสูบบุหรี่คุยกับเกลอถึงเรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ มีนินทานายของตัวเอง หรือนินทาคนอื่นเป็นต้น หรืออ่านหนังสือพิมพ์ หรือเขียน "คอร์เรสปอนเดนซ์" ส่งไปลงหนังสือพิมพ์ด่าคนเล่น ดังนี้นับว่าไม่ใช่ซื่อตรงต่อหน้าที่ เพราะที่ออฟฟิซไม่ใช่ที่สำหรับไปนั่งคุยกับเพื่อนหรือสำหรับด่าคนเล่น ที่ออฟฟิซเป็นที่สำหรับทำงานการ และถ้าไปออฟฟิซไม่ได้ทำงานแล้วก็เท่ากับไม่ได้ไป เพราะฉะนั้น ถ้าจะยกเอาการไปออฟฟิซทุกวันเป็นพยานแห่งความซื่อตรงต่อหน้าที่เพียงพอแล้วหาได้ไม่ ต้องประกอบกับไปทำการงานเป็นประโยชน์โดยตรงตามหน้าที่ด้วยจึงจะใช้ได้

บางคนก็อาจจะตอบว่า "ซื่อตรงต่อหน้าที่แปลว่าไม่โกงเงินหลวง" ซึ่งนับว่าเป็นคำตอบที่ใช้ได้เหมือนกัน แต่จะรับรองว่าถูกต้องบริบูรณ์ก็ยังไม่ได้อีก เพราะเป็นแต่เว้นจากการฉ้อโกงเท่านั้น จะถือเป็นว่าได้ทำการอะไรให้เป็นชิ้นเป็นอันไม่ได้ และถ้าจะถือเอาการเว้นจากโกงเป็นความชอบแล้ว ก็จะมิต้องถือต่อไปด้วยหรือว่าการโกงนั้นเป็นของปกติ ? จำจะต้อง

ถือเช่นนั้นจึงจะยกความไม่โกงขึ้นเป็นความชอบได้ เพราะการทำความชอบต้องแปลว่าทำดีผิดปกติ ก็อันที่จริงการที่ไม่โกงนั้นเพราะความละอายแก่บาปหรือกลัวบาป หรืออย่างต่ำลงไปอีกหน่อย ก็เพราะกลัวติดคุกต่างหาก เพราะฉะนั้น การที่รักษาตัวของตัวจะเรียกว่าทำความชอบอย่างไร ต้องเรียกแต่ว่าประพฤติเสมอตัวอยู่เท่านั้น

ถ้าจะตอบให้ดีที่สุด ควรตอบว่า "ความซื่อตรงต่อหน้าที่ คือตั้งใจกระทำกิจการซึ่งได้รับมอบให้เป็นหน้าที่ของตนนั้นโดยซื่อสัตย์สุจริต ใช้ความอุตสาหวิริยภาพเต็มสติกำลังของตน ด้วยความมุ่งหมายให้กิจการนั้น ๆ บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จโดยอาการอันงดงามที่สุดที่จะพึงมีหนทางจัดไปได้"

ตามที่กล่าวมานี้ ดูก็จะไม่สู้จะเป็นการยากเย็นอันใด แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีคนอยู่บางคนซึ่งไม่สามารถจะปฏิบัติเช่นนี้ได้ โดยมากมักเป็นเพราะเหตุที่ตีราคาตนแพงกว่าที่ผู้อื่นเขาตี เช่นเขามอบให้กวาดเฉลียง ถ้าจะตั้งใจกวาดไปให้ดีจริง ๆ ก็จะได้ดี แต่นี่หาเป็นเช่นนั้นไม่ กลับเห็นไปเสียว่า ถ้าแม้ได้เลี้ยงชะมดก็จะดี แล้วก็เลยไปคิดฟุ้งซ่านแต่ในการเลี้ยงชะมดซึ่งมิใช่หน้าที่ ละทิ้งการกวาดเฉลียงซึ่งเป็นหน้าที่ของตนแท้ ๆ นั้นเสีย คราวนี้ต่างว่าย้ายให้ไปทำหน้าที่เลี้ยงชะมดตามปรารถนา พอใจหรือ ? เปล่าเลย ไพล่ไปคิดถึงการรดต้นไม้ ถ้าเปลี่ยนให้ไปทำการรดต้นไม้ก็ไพล่ไปคิดถึงการกวาดกระไดไชรูท่ออะไรต่ออะไรไปอีก บุคคลที่เป็นเช่นนี้เป็นตัวอย่างอันแท้แห่งผู้ไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ เปลืองสมองซึ่งเอาไปใช้ในสิ่งซึ่งไม่ใช่กิจของตนเลย ผู้ที่ซื่อตรงต่อหน้าที่แท้จริงแล้ว เมื่อรับมอบให้ทำการอะไรก็ต้องตั้งใจตั้งหน้าทำการอันนั้นไปอย่างดีที่สุด ปล่อยให้เป็นหน้าที่ผู้ใหญ่เขาวินิจฉัยว่าความสามารถจะเหมาะเพียงเท่านั้นหรือจะพอขยับเขยื้อนเลื่อนขึ้นทำงานในตำแหน่งที่สูงกว่านั้นขึ้นไป ถ้าผู้ใดประพฤติให้ซื่อตรงต่อหน้าที่เช่นกล่าวมาแล้วนี้นับว่าเป็นผู้ควรวางใจให้ทำการในหน้าที่สำคัญได้ เพราะเชื่อได้ว่าหน้าที่อะไรที่มอบให้ทำคงไม่ละทิ้ง

๖. ความซื่อตรงต่อคนทั่วไป

ข้อนี้เป็นคุณวิเศษสำคัญอัน ๑ ซึ่งทำให้เป็นที่นิยมแห่งชนทั่วไป เว้นเสียแต่คนโง่จึงจะเห็นเป็นความโง่ และคนโกงเห็นเป็นโอกาสสำหรับโกง

คนเราไม่ว่าจะเป็นคนสำคัญปานใด ย่อมต้องอาศัยกำลังผู้อื่นในกิจการบางอย่าง จึงมีสุภาษิตโบราณกล่าวไว้ว่า "ป่าพึ่งเสือเรือพึ่งพาย นายพึ่งบ่าว เจ้าพึ่งข้า"

เมื่อความจำเป็นมีอยู่เช่นนี้แล้ว จึงต้องคำนึงดูว่าจะทำอย่างไรจึงจะได้ใช้กำลังของผู้อื่นนั้นโดยความเต็มใจของเขา ?

วิธีที่บุคคลเลือกใช้นั้น ย่อมมีต่าง ๆ กัน แล้วแต่สถิติของตนและผู้ที่ต้องการจะอาศัยกำลัง

ถ้าเป็นผู้มีทรัพย์ ก็จำหน่ายทรัพย์เป็นสินจ้าง หรือเป็นสินบน หรือเป็นเครื่องล่อใจ หรือเป็นของกำนัล สุดแท้แต่ลักษณะแห่งบุคคลที่ต้องการกำลัง

ถ้าเป็นผู้มีอำนาจ และเป็นคนที่โง่หน่อย ก็ใช้แต่อำนาจและอาญาบังคับผู้น้อยให้ตามใจตน แต่ถ้าฉลาดหน่อยก็ใช้ยอ หรือล่อด้วยเบิกหนทางให้ได้รับผลประโยชน์พิเศษ

ถ้าเป็นผู้ที่ถือตนว่ามีสติปัญญา ก็ใช้สติปัญญาหลอกลวงโดยอาการต่าง ๆ นี้คือแบบบุคคลจำพวกที่เรียกว่า "นักรู้การเมือง" (โปลิติก) ซึ่งมักใช้วาจาและโวหารลวงให้ตายใจแล้วจึงจะใช้ผู้อื่นเป็นเครื่องมือหรือลงที่สุดก็ "เต๊ย"

ถ้าเป็นผู้น้อย ไม่มีทรัพย์ และอ่อนในความสามารถและต้องการกำลังช่วยเหลือของผู้ใหญ่ ก็มักใช้วิธีสอพลอซึ่งตามสมัยใหม่ชอบใช้เรียกกันว่า "ป.จ." แต่ซึ่งแท้จริงไม่ตรงศัพท์เลย เพราะการประจบอาจจะกระทำได้โดยความตั้งใจซื่อตรง คือตั้งใจเพียงแสดงความอ่อนน้อมยอมอยู่ในถ้อยคำหรือให้ใช้สอย เพราะความภักดีฉันข้ากับเจ้า บ่าวกับนาย บุตรกับบิดามารดา หรือศิษย์กับครู ดังนี้ จะปรับเอาเป็นความชั่วร้ายอย่างไร เป็นของธรรมดาต่างหาก แต่ส่วนการสอพลอนั้น มีความมุ่งหมายชั่วเป็นพื้นอยู่ คือรู้แล้วว่าความสามารถของตนย่อมเยาว์จึงเอาปากหวานเข้าแทนเพื่อช่วยพาตน ไปสู่ที่ซึ่งตนมิอาจจะถึง ได้โดยอาศัยความสามารถของตนโดยลำพัง เมื่อความจริงเป็นอยู่เช่นนี้แล้วผู้ที่ได้ดีเพราะสอพลอนั้น จะได้ดียั่งยืนอยู่ก็หามิได้ เพราะเมื่อความสามารถไม่พอแก่หน้าที่แล้วก็คงจะทำการไปไม่ตลอดเป็นแน่แท้ ส่วนผู้ที่มักบ่นติเตียนคนสอพลอนั้น บางคนก็บ่นเพราะเกลียดชังคนที่ไม่ซื่อตรงจริง ๆ แต่ถ้าคำบ่น

นั้นมีอยู่ว่า "เราเองมันสู้เขาไม่ได้ เพราะเราไม่รู้จัก ป.จ." เช่นนี้ไซร้ ต้องเข้าใจได้ทีเดียวว่า บ่นเพราะความริษยาแล้ว ก็แปลว่าขาดความเชื่อถือในความสามารถของตนเสียแล้ว จึงรู้สึกตนว่า แพ้เปรียบ คนสอพลอ ซึ่งดีแต่พูดเท่านั้น ก็เป็นอันว่าตน เองก็ดีแต่พูด เท่านั้นเหมือนกัน และที่แค้นเคืองก็เพราะตนเองไม่มีโอกาสที่จะสอพลอได้บ้างเท่านั้น ผู้ที่มีความสามารถจริงเป็นคนดีจริงอย่างบริบูรณ์อยู่แล้ว ไม่ต้องวิตก อย่างไร ๆ ก็คงต้องมีผู้แลเห็นความดี เพราะฉะนั้นการบ่นอิจฉาริษยาพวกสอพลอก็ไม่เป็นการจำเป็นอะไรเลย

ที่จริงหนทางดีที่สุดที่จะดำเนินไปเพื่อให้เป็นที่นิยมแห่งคนทั้งหลายมีอยู่ คือความประพฤติซื่อตรงต่อคนทั่วไปรักษาตนให้เป็นคนควรเขาทั้งหลายจะเชื่อถือได้ โดยรักษาวาจาสัตย์ พูดอะไรเป็นนั่น ไม่เหียนหันเปลี่ยนแปลงคำพูดไปเพื่อความสะดวกเฉพาะครั้ง ๑ คราว ๑ ไม่คิดเอาเปรียบใคร โดยอาการอันเขาจะขันแข่งไม่ได้ ไม่ยกตนข่มท่านไม่หาดีใส่ตัวหาชั่วใส่เขา เมื่อผู้ใดมีไมตรีต่อก็ตอบแทนด้วยไมตรีโดยสม่ำเสมอ ไม่ใช้ความรักใคร่ไมตรีซึ่งผู้อื่นมีแก่เรานั้น เพื่อเป็นเครื่องประหารเขาเองหรือใคร ๆ ทั้งสิ้น

ความประพฤติซื่อตรงต่อคนทั่วไปเช่นนี้ ปราชญ์ทุกชาติทุกภาษาย่อมยกย่องว่าเป็นคุณวิเศษอัน ๑ ซึ่งเป็นลักษณะแห่งผู้เป็นใหญ่แท้จริง และถึงผู้ที่ยังอยู่ในตำแหน่งผู้น้อย ถ้าประพฤติได้เช่นนี้ก็ย่อมจะเป็นศรีแก่ตน ทำให้คนนิยมรักใคร่ และให้ผู้ใหญ่เมตตากรุณาเป็นอันมากเหมือนกัน

๗. ความรู้จักนิสัย

ข้อนี้เป็นของสำคัญ สำหรับผู้ที่มีหน้าที่จะต้องปฏิบัติกิจการติดต่อกับผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือผู้น้อย

ถ้าเป็นผู้น้อย เป็นหน้าที่จะต้องศึกษาและสังเกตให้รู้นิสัยของผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของตน ต้องรู้ว่าความคิดความเห็นเป็นอย่างไร ชอบทำการงานอย่างไร ชอบหรือชังอะไร เมื่อทราบแล้วก็อาจที่จะวางความประพฤติและทางการงานของตนเองให้ต้องตามอัธยาศัย

ของผู้ใหญ่นั้นได้ที่แนะนำเช่นนี้มิใช่แปลว่าให้สอพลอ เป็นแต่ให้ผ่อนผันให้เป็นการสะดวกที่สุดแก่การเท่านั้น การที่สอพลอนั้นไม่จำเป็นเลย แต่การที่จะอวดดีกระด้างกระเดื่องเพื่อแสดงความฉลาดหรือความสามารถของตนเอง ก็ไม่จำเป็นเหมือนกัน และหาใช่หนทางที่ปราชญ์สรรเสริญไม่ ตรงกันข้ามปราชญ์ย่อมสรรเสริญผู้ที่รู้จักเจียมตัว จึงได้จัดเอา "มัทวํ" เข้าไว้เป็นธรรมอัน ๑ ในธรรมทั้ง ๑๐ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะต้องปฏิบัติเป็นนิตย์ ผู้ที่รู้จักอ่อนน้อมย่อมเป็นที่รักใคร่และเมตตาแห่งผู้ใหญ่ และถ้าประพฤติตนเป็นคนอ่อนน้อมอยู่โดยปกติแล้ว ถึงว่าจะพูดจาทัดทานทักท้วงผู้ใหญ่บ้างในทางที่ถูก ผู้ใหญ่ก็โกรธไม่ได้เลย

ถ้าตนเป็นผู้ใหญ่ มีหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาคนมาก ๆ การรู้จักนิสัยคนก็ยิ่งเป็นการจำเป็นยิ่งขึ้น เพราะคนเราไม่ใช่ฝูงแพะฝูงแกะซึ่งจะต้องไปได้โดยใช้ร้อง "ฮุย ๆ" หรือเอาไม้ไล่ตี บางคนก็ชอบขู่ บางคนก็ชอบปลอบ เพราะฉะนั้น จะใช้แต่ขู่อย่างเดียวหรือยออย่างเดียวหาได้ไม่

นิสัยของคนต่างชาติก็มีต่างกัน เพราะฉะนั้น จะใช้บังคับบัญชาด้วยแบบแผนอย่างเดียวกันทั้งหมดหาเหมาะไม่ คนสมัยใหม่มักหลงในข้อนี้อยู่เป็นอันมาก และมักพอใจเอาแบบอย่างของต่างประเทศมาใช้ในการบังคับบัญชาคนไทยตามที่เป็นมาแล้ว และยังเป็นอยู่เป็นอันมาก ข้างฝ่ายทหารมักเอียงไปข้างแบบเยอรมัน คือคิดแต่จะเอาแต่อำนาจบังคับตะบมไป เพราะครูทหารบกเป็นเยอรมัน แต่คนไทยเรามีนิสัยผิดกับคนเยอรมันจึงไม่ชอบการถูกบังคับอย่างนั้น ชอบให้เอาใจบ้าง พูดกันดี ๆ บ้าง ไม่ต้องดูอื่นไกล ดูแต่บ่าวในบ้านก็พอแล้ว บ่าวไทย ๆ เรารู้สึกตนว่าเป็นเพื่อนกับนายมากกว่าบ่าวฝรั่งเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นจึงหาคนไทยยอมเป็นลูกจ้างฝรั่งได้ยาก ก็แต่บ่าวในบ้านยังเห็นตัวเกือบเท่ากับนายเสียแล้ว ฉะนี้ พลทหารหรือจะยอมเห็นตัวเลวกว่านายทหาร ถ้าจะว่าไปด้วยชาติกำเนิด นายทหารหลายคนก็มิได้มีตระกูลสูงกว่าพลทหารเลย ที่ดีกว่าก็แต่ในส่วนวิชาซึ่งได้เรียนรู้มากกว่ากันเท่านั้น ความรู้สึกเช่นนี้ย่อมมีอยู่เป็นแน่นอนในใจแห่งคนไทยโดยมาก สมด้วยพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงไว้เป็นคำโคลงว่า

๏ ฝูงคนกำเนิดคล้าย คลึงกัน
ใหญ่ย่อมเพศผิวพรรณ แผกบ้าง
ความรู้อาจเรียนทัน กันหมด
ยกแต่ชั่วดีกระด้าง อ่อนแก้ฤๅไหว ฯ

เมื่อความจริงเป็นอยู่เช่นนี้ ทางที่ดีที่สุดที่ผู้บังคับบัญชาทหารจะทำได้ คือต้องแสดงตนเป็นเพื่อนทหารและเป็นข้าราชการด้วยกันกับพลทหาร มีหน้าที่จะต้องทำราชการอาศัยซึ่งกันและกัน ต่างกันแต่ด้วยตำแหน่งหน้าที่ คือหน้าที่นายทหารจะต้องใช้วิชาความรู้เพื่อนำพลไปสู่ที่ชัยชำนะ หน้าที่พลเรือนจะต้องตามไปและตั้งใจต่อสู้ราชศัตรูจนสุดกำลัง เพื่อหวังเอาชัยชำนะ เมื่อต้องอาศัยซึ่งกันและกันอยู่เช่นนี้ การที่จะให้มีข้อบาดหมางหรือเกลียดชังซึ่งกันและกันหาควรไม่

แต่การที่จะใช้ความอะลุ้มจนเกินไป ตามใจผู้น้อยทุกประการไปก็ใช้ไม่ได้เหมือนกัน ผู้ที่ใช้ความอะลุ้มมักเข้าใจว่าถ้าทำเช่นนั้นคนจะรักใคร่มาก แท้จริงกลับกลายเป็นทำให้คนดูถูกและไม่ยำเกรง และเมื่อถึงเวลาที่จะบังคับจริง ๆ จัง ๆ บ้างก็เลยบังคับไม่ได้

การอะลุ้มมีอยู่ในหมู่พลเรือนมากกว่าทหาร เพราะในทางการพลเรือนได้อังกฤษเป็นครูเป็นพื้น และวิธีบังคับบัญชาการพลเรือนของอังกฤษเขาใช้วิธีตามใจผู้น้อยมากอยู่ แต่ที่จริงของเราออกจะตามใจเกินครูไปเสียอีก จนการงานอะไร ๆ แทบจะสำเร็จเด็ดขาดอยู่ที่ผู้น้อยทั้งสิ้น ผู้ใหญ่อยู่ข้างจะเกรงใจผู้น้อยมาก คอยแต่เงี่ยหูฟังผู้น้อยอยู่เสมอ ข้อนี้เอง ทำให้ผู้น้อยได้ใจ เมื่อผู้ใหญ่สั่งหรือวางการอะไรที่ไม่พอใจแล้ว ก็ชอบนินทาว่าให้ หรือร้ายกว่านั้นเขียนหนังสือ "คอร์เรสปอนเดนซ์" ส่งไปลงพิมพ์ว่าให้ในหนังสือพิมพ์ หรืออย่างเลวที่สุดทิ้งบัตรสนเท่ห์ว่าให้ดื้อ ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นข้อที่เสียวินัยและแบบแผนในราชการทั้งสิ้น และเสื่อมเสียอำนาจและเกียรติยศของราชการ เปิดช่องให้ผู้อื่นเย้ยหยันหรือดูถูกได้ ทั้งทำให้เขาติเตียนได้ว่าไทยเราช่างไม่มีความปรองดองในหมู่กันเองเสียเลย

การที่ข้าราชการพลเรือนชั้นผู้น้อยละเลิงใจ เข้าใจหน้าที่ของตนผิดได้ถึงปานนี้ก็เพราะผู้ใหญ่ได้ใช้วิธีอะลุ้มเกินไปนั้นมาเสียช้านานแล้ว ถ้าได้ใช้การรักษาวินัยเสียบ้างตั้งแต่แรก

แล้วก็จะไม่เป็นไปได้ถึงเพียงนี้ นี่ได้ไปถือเอาธรรมเนียมอังกฤษ ซึ่งเหมาะแก่นิสัยอังกฤษมาใช้กับคนไทยซึ่งไม่เหมาะกับนิสัยไทยจึงได้ไม่เรียบร้อย การยอมให้คนต่างคนมีความเห็นส่วนตัวได้นั้นเหมาะสำหรับนิสัยอังกฤษ เพราะเขาเป็นผู้ที่รู้จักกาลเทศะดังจะแสดงให้เห็นปรากฏได้ คือในขณะเมื่อบ้านเมืองเขาสงบศึก เขาแบ่งเป็น ๔ คณะ ต่างฝ่ายต่างกล่าวโทษและว่ากันต่างๆ แต่พอเมื่อเกิดสงครามขึ้นแล้วสิ เขาทิ้งความแก่งแย่งกันได้หมดราวกับปลิดทิ้ง ในเวลานี้ไม่มีก๊กไม่มีคณะ มีแต่ ชาติอังกฤษ ซึ่งคิดตรงกันหมด ส่วนไทยเรามีนิสัยผิดกับอังกฤษ คิดเห็นไม่ได้อย่างเดียวกัน และเข้าใจไม่ได้ว่าการที่ถุ้งเถียงกันนั้น เขากระทำแต่เมื่อเป็นเวลาว่าง เข้าใจว่าเมื่อยอมให้แบ่งกันเป็นก๊กเป็นพวกแล้ว ก็แปลว่าเป็นอันแบ่งกันอยู่เช่นนั้นตลอดเวลา และถึงแม้ชาติไทยเราจะถึงที่คับแค้นปานใด ก็คงจะยังอนุญาตให้ไทยต่อไทยเชือดคอกันได้ตามอำเภอใจบุคคลทั้งสิ้น เมื่อความเข้าใจผิดมีได้เช่นนี้แล้ว ก็เป็นเครื่องแสดงให้แลเห็นชัดอยู่ว่า การคะเนนิสัยคนผิดอาจที่จะให้ผลร้ายได้เป็นอันมาก

เหตุฉะนี้หวังใจว่า ต่อไปเบื้องหน้าผู้ที่มีหน้าที่บังคับบัญชา ทั้งฝ่ายทหาร พลเรือน จะเอาใจใส่ในทางสังเกตและรู้จักนิสัยคนให้ดียิ่งขึ้นกว่าที่เป็นมาแล้ว เพราะเวลานี้ถึงเวลาแล้วที่จะรู้สึกโดยทั่วกันว่า เมืองเราตกอยู่ในที่ลำบากยากยิ่งกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก จะปล่อยตามบุญตามกรรมไปเช่นก่อนหาได้ไม่

๘. ความรู้จักผ่อนผัน

ข้อนี้เป็นข้อสำคัญอัน ๑ ซึ่งปฏิบัติให้เหมาะได้ยากกว่าที่คาดหมาย เพราะฉะนั้นจึงมีผู้ที่ปฏิบัติให้ดีจริง ๆ ได้น้อย

คนโดยมากที่มีหน้าที่บังคับบัญชาคน ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนมักเข้าใจคำว่าผ่อนผันนี้ผิดกันอยู่เป็น ๒ จำพวก คือ จำพวก ๑ เห็นว่าการผ่อนผันเป็นสิ่งซึ่งจะทำให้เสียระเบียบทางการไปจึงไม่ยอมผ่อนผันเลย และแปลคำว่า ผ่อนผันว่า "เหลวไหล" เสียทีเดียว อีกจำพวก ๑ เห็นว่าการใด ๆ ทั้งปวงควรจะคิดถึงความสะดวกแก่ตัวเอง และบุคคล ในบังคับบัญชา

ของตนเป็นที่ตั้ง จึงยอมผ่อนผันไปเสียทุกอย่าง จนเสียทั้งวินัยทั้งแบบแผนและหลักของการทีเดียวก็มีทั้งสองจำพวกนี้เข้าใจผิดทั้ง ๒ จำพวก

จำพวกที่ ๑ ซึ่งอ้างตนว่าเป็นคนเคร่งในทางรักษาระเบียบแบบแผนนั้น แท้จริงถ้าไตร่ตรองดูสักหน่อยคงจะต้องแลเห็นได้ว่า การที่จะไม่ผ่อนผันเสียเลยนั้น บางคราวอาจจะทำให้ตนได้ผลหย่อนไป หรือถึงแก่เสียการทีเดียวก็ได้ ดูแต่เถรตรงสิ การที่แกตั้งสัตย์ปฏิญาณไว้ว่าจะเดินให้ตรงเสมอ ไม่เลี้ยวเลยนั้น ที่จริงความตั้งใจของแกก็ดี แต่เพราะแกไม่ยอมผ่อนผันเลย พอแกเดินไปเจอะต้นตาลขวางอยู่กลางทาง และต้นตาลมันก็ไม่หลีกทางให้แก แกก็ปีนขึ้นไปจนต้องไปโหนโตงเตงเป็นลิงอยู่ และในที่สุดกว่าจะลงได้ก็เป็นเหตุให้ควาญช้างต้องเสียช้างไปตัว ๑ และคนหัวล้านต้องตายถึง ๔ คน เพราะตาเถรตรงแกดื้อไม่ยอมหลีกต้นตาลต้นเดียวไม่ใช่ฤๅ ? การที่แกจะเดินหลีกต้นตาลไปต้นเดียวเท่านั้นไม่เห็นจะเป็นการเสียหายมากมายอะไรเลย เพราะถ้ายังคงปรารถนาจะเดินตรงไปอีกก็ยังไปได้ การที่แกไม่ยอมหลีกจึงต้องตัดสินว่าแกดื้อไม่เป็นเรื่องเลย เรื่องนิทานเถรตรงนี้เป็นตัวอย่างอันดีแห่งผู้ที่ไม่ยอมผ่อนผันและควรคนที่อวดตนอยู่ว่าเป็นคนถือระเบียบเคร่งนั้น จะกำหนดจดจำใส่ใจไว้บ้างจะดีกระมัง

หรือว่าจะเห็นเรื่องนิทานเถรตรงเป็นเรื่องเขาแต่งเล่น จะไม่พอใจถือเอาเป็นตัวอย่าง ก็ขอให้ลองนึกดูถึงทางการงานจริง ๆ เช่นในตำรายุทธวิธีมีกำหนดไว้ว่า ในเวลาที่ยกเข้าโจมตีข้าศึก ให้แนวรบขยายแถวระยะห่างจากกันเท่านั้น ๆ ก็ถ้าต่างว่าที่มันไม่มีพอจะขยาย หรือถ้าขยายแล้วจะไม่มีที่กำบังตัวทหาร จะไม่ผ่อนผันบ้างทหารมิถูกปืนตายเปล่าหมดฤๅ ?

ข้างฝ่ายจำพวกที่ ๒ ซึ่งเห็นความผ่อนผันเป็นของสำคัญยิ่งกว่าสิ่งอื่นนั้น ก็เหมือนคนซื้อลาในเรื่องนิทานเอสปปกรณัม ซึ่งเล่าเรื่องไว้ว่า ชายผู้ ๑ ไปซื้อลามาได้แล้วให้ลูกชายขึ้นขี่ลาเดินไปบ้าน พบคนเดินสวนทางไปเขาพูดกันว่า "ดูแน่ เด็กออกโตแล้วขึ้นไปขี่ลาปล่อยให้พ่อต้องเดินเหนื่อยอยู่ได้" พ่อก็ไล่ให้ลูกลงแล้วตัวขึ้นขี่ลาเอง พบคนเดินสวนไปอีกเขาพูดกันว่า "ดูแน่ ตานั่นใจดำจริง ๆ ปล่อยให้เด็กเดินไปได้ แกขี่ลาเสียคนเดียว" พ่อก็เรียกให้ลูกขึ้นไปขี่ลาด้วย จนไปพบคนเดินสวนไปอีกเขาพูดว่า "ดูแน่ คนอะไรมิรู้ช่างไม่

รู้จักกรุณาสัตว์เลย ลาตัวนิดเดียวดันขึ้นไปขี่อยู่ได้เป็น ๒ คน” ทั้งพ่อทั้งลูกเลยลงจากหลังลาช่วยกันหามลาไปบ้าน พอถึงบ้านคนเขาก็หัวเราะกันครืน ร้องว่า “แน่ ดูอ้ายบ้าคู่นี้สิเอาลาเป็นนาย” เรื่องนี้พอจะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นได้ว่าการผ่อนผันตะบันไปนั้นไม่มีผลดีอันใด และในที่สุดก็มีแต่จะถูกเขาหัวเราะเยาะให้เท่านั้น

๙. ความมีหลักฐาน

ข้อนี้เป็นข้อซึ่งไม่น่าจะเข้าใจยาก แต่ดูก็มีคนเข้าใจน้อย หรือจะเป็นเพราะไม่ใคร่จะได้สนใจไตร่ตรองนักก็อาจจะเป็นได้ แท้จริงความมีหลักฐานเป็นคุณวิเศษอัน ๑ ซึ่งจะเป็นเครื่องช่วยบุคคลให้ได้รับตำแหน่งหน้าที่อันมีความรับผิดชอบ และเมื่อได้รับแล้วจะเป็นเครื่องช่วยให้ได้มั่นคงอยู่ในตำแหน่งนั้นต่อไปอีกด้วย

คำว่ามีหลักฐานนี้คืออะไร ?

บ้างก็แปลกันว่ามีเชื้อชาติสกุลสูง บ้างก็แปลกันว่ามีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์ บ้างก็ว่ามีวิชาความรู้พอที่จะเลี้ยงตัวได้

ก็ถ้าเช่นนั้นผู้ใดที่เผอิญบกพร่องในสถานนั้น ๆ มิเป็นอันไม่มีหวังได้เลย หรือว่าจะเป็นผู้มีหลักฐาน ? ไม่ใช่เช่นนั้นเลย จริงอยู่ทรัพย์สมบัติและวิชาเป็นแต่เครื่องประกอบเป็นอดิเรกลาภ และผู้ที่มีชาติสกุลสูงหรือผู้มีทรัพย์สมบัติ หรือมีวิชา แต่ถ้าไม่มีหลักฐานมั่นคงดีจริง ๆ แล้ว ก็อาจที่จะต้องตกต่ำหรือถึงแก่ความพินาศได้ ถ้าเช่นนั้นหลักฐานคืออะไรเล่า ? ตอบได้เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้ :–

(๑) มีบ้านเป็นสำนักมั่นคง คือไม่ใช่เที่ยวเกเรเกเสแอบนอนซุก ๆ ซอก ๆ หรือเปลี่ยนย้ายจากที่โน้นไปที่นี่เป็นหลักลอย บ้านที่เป็นสำนักนั้น ถ้าแม้ตนจะมิได้เป็นเจ้าของก็ไม่เป็นข้อเสื่อมเสียเกียรติยศอันใด จะอาศัยอยู่กับบิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่หรือมูลนายอะไรก็ตาม แต่ต้องอยู่ให้เป็นที่เป็นทางพอเมื่อมีความจำเป็นบังเกิดขึ้นก็ให้เขาตามพบแน่นอนแล้ว ถ้าไปเที่ยวระเหระหนอยู่แห่งโน้นบ้าง แห่งนี้บ้าง ถึงแม้ว่าเป็นโสดแก่ตนไม่มีใครเป็นนายก็จริง แต่

ต้องไม่ลืมว่า พวกคนจรจัดที่มันไปเที่ยวนอนอาศัยศาลาวัดมันก็เป็นโสดแก่ตนเหมือนกัน แต่ใครจะเรียกมันว่าเป็นคนมีหลักฐานบ้างหรือ ?

(๒) มีครอบครัวอันมั่นคง คือมีภรรยาเป็นเนื้อเป็นตัว ซึ่งจะออกหน้าออกตาไปวัดไปวาได้ ไม่ใช่หาหญิงแพศยามาเลี้ยงไว้สำหรับความพอใจชั่วคราว และไม่ใช่มีเมียแต่ด้วยความมุ่งหมายจะปอกลอกเอาทรัพย์สมบัติของหญิงแล้วและทิ้งไปหาใหม่ การมีเมียไม่ควรที่จะเห็นเป็นของง่าย ๆ หรือของสำหรับความพอใจชั่วครั้งคราว ควรคิดหาผู้ที่จะได้เป็นคู่ชีวิตและฝากเหย้าเฝ้าเรือนเป็นหูเป็นตาแทนผัว ในเมื่อผัวต้องไปทำการงาน ดังนี้จึงจะเรียกว่า มีครอบครัวเป็นหลักฐาน ผู้ที่มีภรรยาเป็นหลักฐานย่อมเป็นศรีแก่ตัวและเป็นที่น่าไว้วางใจเพราะอย่างไร ๆ ก็จำจะต้องนึกถึงบุตรภรรยานอกจากตนเองจะประพฤติเหลวไหลไปก็ไม่สู้ถนัด แต่ผู้ที่มีเมียไม่เป็นหลักฐานย่อมมีแต่หนทางที่จะพากันไปสู่ความพินาศฉิบหาย จึงไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ

(๓) ตั้งตนไว้ในที่ชอบ คือไม่ประพฤติเป็นคนสำมะเลเทเมา สูบฝิ่นกินเหล้า หรือเป็นนักเลงเล่นเบี้ยและเล่นผู้หญิง ซึ่งล้วนเป็นอบายมุขบ่อเกิดแห่งความพินาศฉิบหายทั้งสิ้น ผู้ที่ประพฤติตนเป็นนักเลงต่าง ๆ มักพอใจอ้างว่าเอาอย่างฝรั่ง แต่จะต้องถามว่าฝรั่งอะไร ? เพราะฝรั่งมิใช่จะดีทั้งหมดก็หามิได้ ถ้าฝรั่งเป็นคนดีทั้งหมดแล้ว ที่เมืองฝรั่งคงไม่ต้องมีคุกมีตะราง แต่นี่คุกตะรางก็มีอยู่บริบูรณ์ทุกแห่งและไม่ใช่อยู่ว่างเปล่าด้วย มีนักโทษเต็ม ๆ ไปทุกแห่ง ถ้าใครเข้าใจว่าการอ้างว่าเอาอย่างฝรั่งเป็นเครื่องแก้ตัวพอแล้วสำหรับจะประพฤติสำมะเลเทเมา ก็นับว่าเข้าใจผิด ไม่เชื่อถามฝรั่งดี ๆ เขาดูเถิด

ยกมากล่าวแต่โดยย่อพอเป็นสังเขปเท่านี้ก็เพียงพอแล้ว และถ้าไตร่ตรองต่อไปสักนิดหน่อยก็จะเข้าใจว่าความมีหลักฐานนั้นคืออะไร และจะแลเห็นได้ว่า แท้จริงทุก ๆ คนมีโอกาสเท่า ๆ กันที่จะกระทำตนให้เป็นผู้มีหลักฐาน แต่ถ้าใครไม่ถือเอาโอกาสอันนั้นแล้ว แม้ว่าต้องเสียเปรียบผู้ที่เขาได้พยายามแล้ว จะโทษใครไม่ได้เลย นอกจากตนเอง

๑๐. ความจงรักภักดี

นี้เป็นคุณอันวิเศษอัน ๑ ซึ่งได้มีผู้อธิบายมามากแล้วเป็นเอนกประการ และด้วยนัยต่าง ๆ นานา เพราะฉะนั้นในที่นี้ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวให้ยืดยาว และถ้าจะกล่าวให้ยืดยาวไปก็คงจะต้องซ้ำข้อความที่ใคร ๆ ได้กล่าวมาแล้วบ้าง แต่ครั้นจะไม่กล่าวถึงเสียทีเดียวก็จะเป็นการบกพร่องไปเพราะความจงรักภักดีย่อมเป็นคุณวิเศษอัน ๑ ซึ่งถึงแสวงในตัวบุคคลที่จะได้รับมอบให้กระทำการในหน้าที่ไม่ว่าใหญ่หรือน้อย และยิ่งเป็นผู้ที่ต้องกระทำการในหน้าที่ผู้บังคับบัญชาคนแล้วก็ยิ่งเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งขึ้น

ความจงรักภักดีแปลว่ากระไร ?

แปลว่า ความยอมสละตนเพื่อประโยชน์แห่งท่าน คือถึงแม้ว่าตนจะต้องได้รับความเดือดร้อนรำคาญตกระกำลำบาก หรือจนถึงต้องสิ้นชีวิตเป็นที่สุด ก็ย่อมได้ทั้งสิ้นเพื่อมุ่งประโยชน์อันแท้จริงให้มีแก่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

ผู้ที่จะยอมเสียสละเช่นนี้ได้โดยมิได้รู้สึกเสียดายเลย ต้องเป็นผู้ที่ถึงแล้วซึ่งความรุ่งเรืองชั้นสูง จึงจะเข้าใจซึมซาบว่าตนของตนนั้น แท้จริงเปรียบเหมือนประมาณผงก้อนเล็กนิดเดียวซึ่งเป็นส่วน ๑ แห่งภูเขาใหญ่ อันเราสมมตินามเรียกว่าชาติและถ้าชาติของเราแตกสลายไปเสียแล้ว ตัวเราผู้เป็นผงก้อนเดียวนั้นก็จะต้องล่องลอยตามลมไปสุดแท้แต่ว่าลมจะหอบไปทางไหน เมื่อเข้าใจเช่นนี้ชัดแล้วจึงจะเข้าใจได้ว่าแท้จริงราคาของตนนั้นที่มีอยู่แม้แต่เล็กน้อยปานใดก็เพราะอาศัยเหตุที่ยังคงเป็นส่วน ๑ แห่งชาติซึ่งยังเป็นเอกราชไม่ต้องเป็นข้าใครอยู่เท่านั้น และเพื่อเหตุฉะนี้ ผู้ที่เข้าใจจริงแล้วจึงไม่รู้สึกเลยว่าการเสียสละส่วนตัวใด ๆ จะเป็นข้อควรเป็นห่วงหวงแหนนี้เป็นความจงรักภักดีแท้จริง

และความจงรักภักดีแท้จริงนี้เอง คือความรักชาติซึ่งคนไทยสมัยใหม่พอใจพูดอยู่จนติดปาก แต่ซึ่งหาผู้เข้าใจซึมซาบจริงได้น้อยนัก

ข้อความแสดงคุณวิเศษ ๑๐ ประการซึ่งได้กล่าวมาแล้วนี้ ได้กล่าวมาแต่โดยย่อพอเป็นเครื่องเตือนใจผู้ที่ตั้งหน้าจะทำการให้เป็นคุณ ประโยชน์แก่ชาติ บ้านเมืองโดยแท้จริงไม่ใช่รักชาติแต่ปาก

หวังใจว่าข้อความที่แสดงมาแล้วนี้ จะพอแสดงให้เห็นว่า แท้จริงผู้ที่จะเป็นใหญ่หรือมีตำแหน่งหน้าที่มั่นคงจริงแล้ว จะอาศัยแต่ความรู้วิชาอย่างเดียวเท่านั้นหาพอไม่ และเพราะเหตุที่มีผู้มักเข้าใจผิดในข้อนี้ จึงมีผู้ที่ต้องรับความไม่พอใจอยู่บ้าง แต่ถ้าแม้ผู้อ่านหนังสือนี้ใช้วิจารณญาณไตร่ตรองให้ดีแล้ว หวังใจว่าจะเห็นจริงด้วยตามความเห็นที่ได้แสดงมาข้างบนนี้ และเมื่อเข้าใจแล้วหวังใจว่าจะช่วยกันเพาะความเห็นในทางที่ถูกที่ควรขึ้นบ้าง เชื่อว่าคงจะเป็นคุณประโยชน์แก่เราและท่านทั้งหลายผู้ที่มีความมุ่งดีต่อชาติไทยอยู่ด้วยกันทุกคนนั้นเป็นแน่แท้ ฯ

(พระบรมนามาภิไธย) **วชิราวุธ ป.ร.**

สนามจันทร์

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๗

พุทธตรัส

เอถ	ปสฺสถิมํ	โลกํ
จิตฺตํ	ราชรถูปมํ	
ยตฺถ	พาลา	วิสีทนฺติ
นตฺถิ	สงฺโค	วิชานตํ

สูทั้งหลายจงมาดูโลกนี้
อันงามตระการดั่งราชรถ
คนโง่เท่านั้นที่ดักดานอยู่
แต่บัณฑิตไม่ข้องด้วย

โบราณเตือน

เมื่อมั่งมี	**มากมาย**	**มิตรหมายมอง**
เมื่อมัวหมอง	**มิตรมอง**	**เหมือนหมูหมา**
เมื่อไม่มี	**หมดมิตร**	**มุ่งมองมา**
เมื่อมอดม้วย	**แม้หมูหมา**	**ไม่มามอง**

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง ถนนพหลโยธิน กรุงเทพมหานคร โทร. ๗๕๐๓๔-๖
นายพจน์ ภู่อารีย์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๗